

Тема 2. ТНК ЯК СУБ'ЄКТИ МІЖНАРОДНОЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.

Мета: з'ясувати причини і рушійні сили глобалізації світової економіки; засвоїти критерії належності корпорації до ТНК; зрозуміти роль міжнародних компаній в процесі глобалізації; визначити місце транснаціональних компаній у процесах глобального руху капіталів.

План

1. Глобалізація світової економіки. Причини і рушійні сили глобалізації світової економіки
2. Міжнародні компанії та їх роль в процесі глобалізації. Критерії належності корпорації до ТНК
3. Транснаціональні компанії у процесах глобального руху капіталів

Основні терміни і поняття

Глобалізація, транснаціоналізація, інтернаціоналізація, супратериторіальність, економічними, технологічними, політичними і культурними чинниками глобалізації, передумови глобалізації, транснаціональна корпорація, інтернаціональні корпорації, багатонаціональні (мультинаціональні) корпорації.

Виклад матеріалу теми

1. Глобалізація світової економіки. Причини і рушійні сили глобалізації світової економіки

Глобалізація в її сучасному варіанті приводить до «переформатування» структури сучасного світу, а в результаті цього – до коригування національних систем державного управління, зміни стратегій економічного, політичного та духовного розвитку, що породжує суцільну взаємозалежність світу, яка і складає основу його функціонування. Зростаюча взаємозалежність уніфікує й стандартизує умови та фактори розвитку окремих країн світу, є своєрідним індикатором визначення рівня сталості розвитку національних держав, а отже, і їх потенціалу в протистоянні викликам глобалізаційних процесів, які й стають сьогодні основним критерієм об'єднання держав у відповідні глобальні чи регіональні структури. Протистояти таким глобалізаційним викликам здатна лише та держава, яка має активну систему управління, реалізує власну геополітичну стратегію розвитку, максимально оберігає свій суверенітет, орієнтується в глобальному просторі, а головне – володіє ефективними механізмами впливу та навіть і управління ним.

На сучасному етапі світового розвитку існують сотні різноманітних тлумачень глобалізації, які є абсолютно суперечливими та взаємовиключними, що пов'язується з відсутністю єдиного розуміння сутності глобалізації та її викликів національними спільнотами, їх сподівань щодо неї, а також і прогнозування наслідків, до яких вона призведе.

Глобалізація (від англ. global – світовий, всесвітній) – ключове поняття, яке детермінує еволюцію світової цивілізації на зламі тисячоліть, формує нову

еру взаємодії націй, економічних систем та окремих індивідів, спричиняючи фундаментальні перетворення в усіх сферах суспільного життя. Глобалізацією називають тісний взаємозв'язок у світі: рух інформації, капіталу, товарів та людей через державні кордони у дедалі швидшому темпі та обсязі, взаємопроникнення культур, способів життя, залежність усіх країн світу від глобальних проблем. Тому суть процесу глобалізації світової економіки полягає у стрімкому зростанні обсягів і різноманітності світових зв'язків, поширенні процесів, практик і структур від національного простору до глобальних масштабів, у результаті чого посилюється економічна взаємозалежність країн світу, а також формується відносно цілісна економічна система, що практично охоплює територію всієї планети і диктує власні правила гри національним господарствам [16, с. 23].

Існують також трактування глобалізації, прихильники яких намагаються вийти на визначений рівень політико-економічних узагальнень і прогнозів щодо майбутньої спрямованості глобалізаційних процесів. Так трактування «глобалізації» і зводиться до п'яти наступних ключових загальноприйнятих визначень [17]:

Глобалізація як інтернаціоналізація. Тут поняття «глобалізація» використовується для опису відносин між країнами, для яких характерне зростання міжнародного обміну і взаємозалежності. Завдяки зростанню міжнародної торгівлі і іноземних інвестицій здійснюється перехід від «закритої» системи економіки, де головними елементами є національні економіки, до глобалізованої економіки, в якій окремі національні економіки включені у систему міжнародних процесів і угод.

Глобалізація як лібералізація. У цьому визначенні «глобалізація» розглядається як процес зняття державних обмежень та створення «відкритої» світової економіки без кордонів.

Глобалізація як універсалізація. У цьому сенсі поняття «глобальний» використовується як «загальносвітовий», а «глобалізація» – як процес поширення різних об'єктів і досвіду серед усіх людей планети (телебачення, комп'ютери та ін).

Глобалізація як вестернізація або модернізація. Тут перш за все мається на увазі «американізація» усіх сфер життя людини. «Глобалізація», у цьому випадку, трактується як динамічне поняття, оскільки суспільні структури модернізму (капіталізм, раціоналізм, індустріалізм, бюрократизм і т.п.) поширюються по усьому світу, знищуючи існуючі культури і процес локального самовизначення.

Глобалізація як детериторізація. Це поняття називають також супратериторіальністю. У цьому сенсі «глобалізація» спричиняє «реконфігурацію» географії таким чином, що суспільний простір більше уже не відображається у поняттях територіальних просторів, територіальних відстаней і територіальних границь.

Що стосується сутності глобалізації, то у науковій літературі не існує єдиного її розуміння. Широке використання терміну «глобалізація» почалося у 80-х рр. ХХ ст. [18]. Протягом тридцятиліття з першої появи категорії «глобалізація» єдиного визначення так і не з'явилося. Сьогодні вчені намагаються систематизувати різні підходи перш ніж надавати власну

трактовку. Так, М. Трофименко виділяє чотири школи глобалістики та відповідно чотири підходи до визначення сутності глобалізації:

- класична школа (Р. Робертсон, І. Валлерстайн, Д. Хелд, С. Хантінгтон) сприймає глобалізацію як двоєдиний процес перетворення загального в окреме і окреме в загальне;

- школа гіперглобалістів (К. Омає) представляє її як процес створення нового загальносвітового порядку, при якому контроль процесів у національних економіках переходить до наднаціональних утворень і МНК;

- школа трансформістів (Е. Гідденс, У. Бек, Д. Розенау, О. Білорус та інші) представляє глобалізацію як багатоаспектний, суперечливий, довгостроковий процес, на який впливають численні чинники; явище, результат якого неможливо передбачити; або феномен, що лежить в основі сучасних радикальних трансформацій в усіх сферах життя людства;

- школа скептиків (Дж. Томпсон та інші) на противагу іншим не вбачає у глобалізації нового процесу, вважає, що вона лише призводить до посилення взаємодії між віддаленими суб'єктами, і керують глобалізацією суверенні держави [19, с. 51].

Дуже схожі погляди має російський вчений Г. М. Вельямінов. Він виділяє: ортодоксальних глобалістів (гіперглобалістів), трансформістів, скептиків та антиглобалістів. Цінність такого підходу полягає у чіткому виділенні ставлення окремих груп суспільства до глобалізації: абсолютно позитивне, суперечливо-невизначене, заперечення взагалі процесу глобалізації та різка її критика.

Використовуючи методичку А. Старостіної [19], систематизуємо визначення глобалізації за сутністю явища. Відповідно можна виділити три підходи:

- глобалізація – явище або феномен;
- глобалізація новий етап інтеграції, інтернаціоналізації, модернізації;
- глобалізація – процес.

Враховуючи наявність окремих шкіл глобалістики можна побачити еволюцію уявлень щодо її сутності (рис. 2.1).

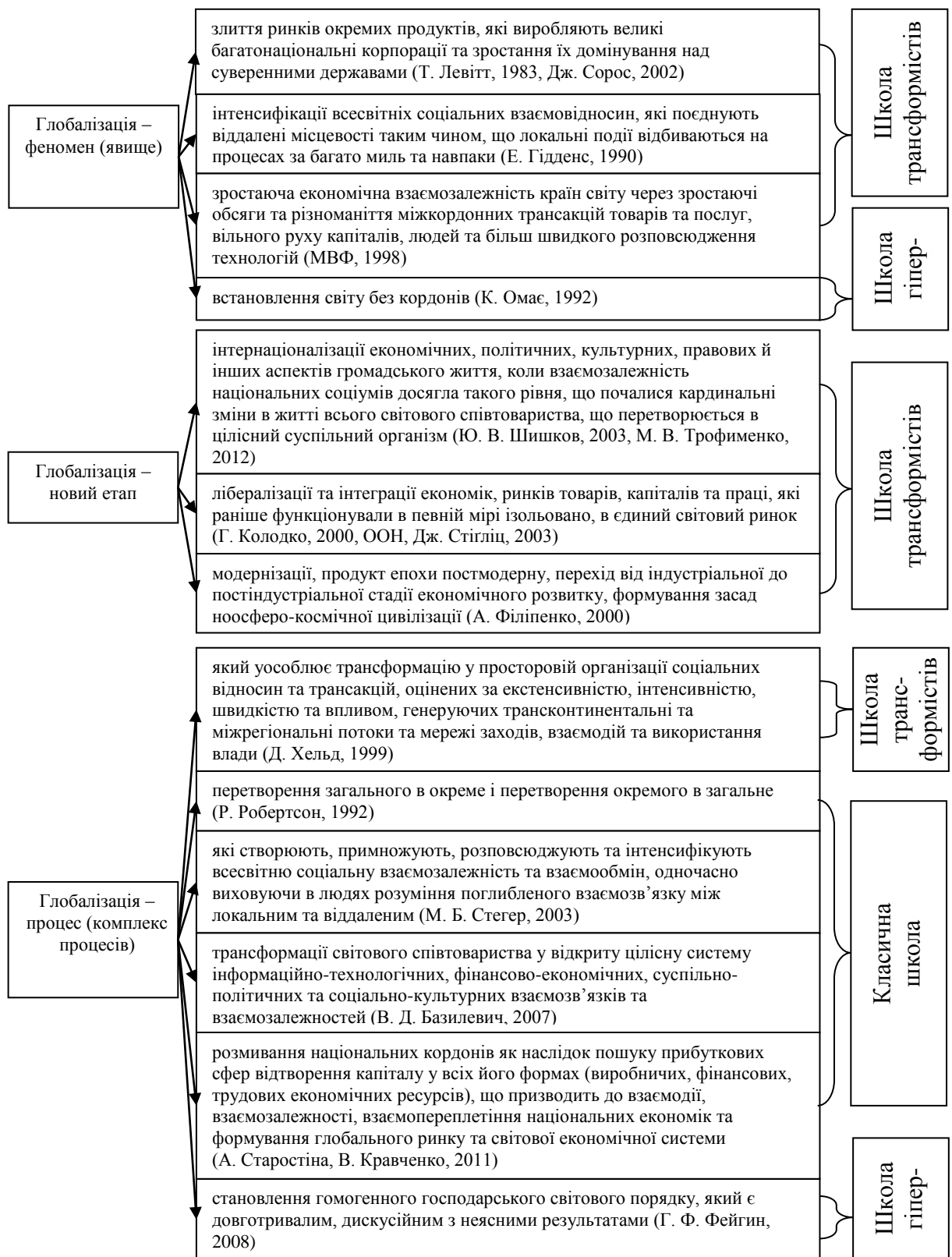

Рисунок 2.1 – Структуризація підходів до визначення сутності глобалізації
Джерело: сформовано на основі [17].

На початку 80-х років термін «глобалізація» сприймався як окреме явище економічного характеру. Подальші дослідження показали наявність взаємозв'язку між глобалізацією, інтернаціоналізацією, інтеграцією, модернізацією, і її сутність вчені почали вбачати у їх новому етапі. Останнім часом все більше дослідників глобалізації трактують її як процес, який має певні часові рамки і результати якого на сьогодні ще не є зрозумілими. Що стосується змісту цієї категорії, то він до сьогодні залишається суперечливим.

На нашу думку, А. Старостіна запропонувала найбільш повне визначення

глобалізації [19, с. 10]. Вважаємо, що це трактування кореспондується з панеконімічним підходом О. Назарчука та найбільше підходить для нашого дослідження, оскільки фокусується на економічних проблемах. Однак, використовуючи критичний аналіз сучасних визначень глобалізації В. Д. Базилевича [17, с. 596], слід зазначити деякі упущення. Не вказано, що взаємодія, взаємозалежність та взаємопереплетіння національних економік має асиметричний характер, а формування світової економічної системи на сьогоднішній день все ще залишається дискусійним, особливо в умовах наростаючої конфронтації Заходу та Сходу.

Тому, спираючись на зазначене визначення та враховуючи наведені зауваження, ми представляємо глобалізацію як всеохоплюючий об'єктивний процес розмивання та стирання кордонів у всіх сферах життя суспільства, як наслідок пошуку найефективнішого використання продуктивних сил людства, що призводить до трансформації світового співтовариства у відкриту цілісну систему інформаційно-технологічних, фінансово-економічних, суспільно-політичних та соціально-культурних взаємозв'язків та взаємозалежностей, результатом якої може стати створення гомогенного господарського світового порядку.

Визначивши глобалізацію як процес доцільно навести його періодизацію. У цьому питанні вчені теж не дійшли єдиної думки. Суперечки здебільшого стосуються виділення початкового етапу глобалізації (рис. 2.2).

Систематизація існуючих поглядів демонструє, що не дивлячись на те коли розпочалася глобалізація, усі вчені виділяють другу половину, третину ХХ ст. як новий її етап, що якісно відрізняється від попередніх.

На нашу думку найбільш вдалим варіантом є віднесення глобалізації до післявоєнного періоду. Цю ідею відстоює переважна більшість дослідників процесів глобалізації, представники Єврокомісії і Римського клубу. Констатується, що наприкінці 50-х рр. ХХ ст. глобалізація співпадала з інтернаціоналізацією торгівлі, у 1980-х рр. почала відбуватися активна транснаціоналізація фінансових потоків, а у сучасний період – глобалізація інформаційних потоків. Найголовнішою рушійною силою вважається активний науково-технічний розвиток.

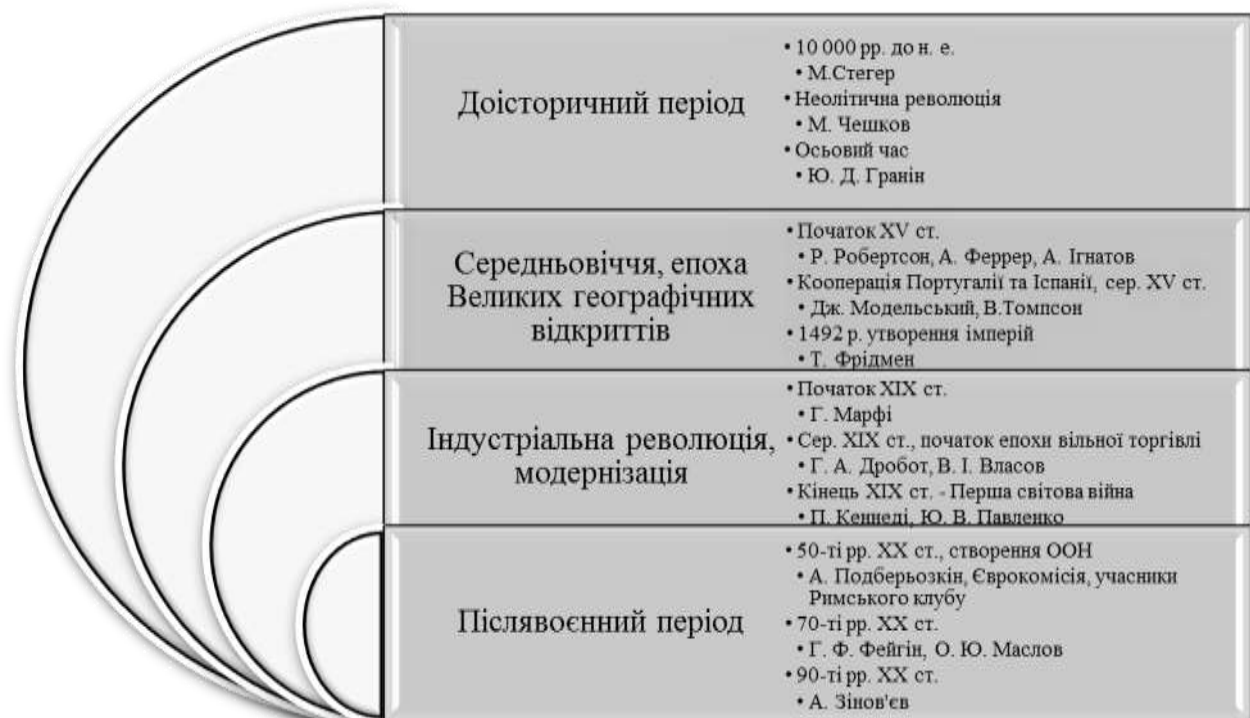

Рисунок 2.2 – Систематизація поглядів вчених на початок глобалізації
Джерело: сформовано на основі [17].

Цікавими і найбільш влучними є періодизації глобалізації російських експертів А. Подберезкіна, А. Зінов'єва, Г. Фейгіна, які розкладають післявоєнний період і відносять початок глобалізації до 1970-х рр. або ж до 1990-х рр. О. Маслов зробив спробу поєднати погляди цих вчених і чітко формалізував періоди глобалізації враховуючи концептуальний, інституціональний та фінансовий аспекти глобалізації:

- з 15.08.1971 р. по 1981 р. – вільно-доларовий етап глобалізації;
- з 1981 р. – до 1989 р. – етап раннього «ринкового фундаменталізму»;
- з 1989 р. – до 11 вересня 2001 р. – етап «вашингтонського консенсусу»;
- з 11.09.2001 р. – 10.08.2007 р. – етап terror-глобалізації;
- з 10.08.2007 року – початок етапу crisis-глобалізації (10.08.2007 р. відбулася перша спільна інтервенція центробанків провідних країн світу – дата початку світової кризи).

Останній, чітко формалізований підхід є найбільш корисним. Однак, він має певні недоліки, оскільки з одного боку враховує події, які не завжди мають економічне підґрунтя, особливо це стосується терористичних актів 11.09.2001 р. на Світовий торговий центр, а з другого боку поділяє однорідний період 1970 – 1990 рр. на 2 окремих. Враховуючи визначення сутності глобалізації та критичного аналізу існуючих підходів до періодизації пропонуємо виділяють такі етапи цього процесу [17]:

- 1 етап – зародження глобалізації у біполярному світі – охоплює період 70-90 – х рр. XX ст., коли світ був поділений між соціалістичним табором та капіталістичним. Характеризується відмовою від «золотого стандарту», зародженням екологічного руху, створенням перших чипів, поширенням неоліберальної ідеології;

– 2 етап – поширення глобалізаційних процесів по всьому світу – розпочався у 90-х рр. ХХ ст., супроводжується прийняттям «Вашингтонського консенсусу», переходом на принципи ринкової економіки, припиненням холодної війни, розпадом СРСР та подальшою лібералізацією політики новоутворених держав, демократизацією суспільства, поширенням масової ідеології споживачів. Закінчився світовою фінансовою кризою у 2007 р.;

– 3 етап – керування глобалізацією – відповідає сучасному періоду і включає саму Світову фінансову кризу і після кризовий період, тобто, від 2-ої половини 2007 р. до сьогодні. Його особливістю стало усвідомлення необхідності регулювання та управління глобалізації, а також перехід від однополярного світу до багатополярного.

Вибір такого підходу до періодизації пояснюється тим, що усі попередні процеси, які відбувалися у суспільстві не мали планетарного масштабу. Можна погодитися з тим, що в економічному аспекті темпи розвитку міжнародної торгівлі, міжнародної міграції робочої сили та деяких інших показників наприкінці ХІХ – початку ХХ століття дещо перевищували сучасні показники, але на сучасному етапі вони змінилися якісно. Так, аналізуючи праці російського вченого Г. Ф. Фейгіна та інших науковців, було виділено наступні аргументи, які заперечують можливість віднесення початку глобалізації до більш ранніх періодів:

– у період після Великих географічних відкриттів аж до початку ХХ ст. світ був поділений між окремими країнами-метрополіями, які постійно воювали одна з одною за розширення сфер впливу. Після Світових війн цей розкол зберігся, але вже за ідеологічним принципом. Крім того, значні території землі взагалі залишалися поза процесами міжнародного поділу праці, а до кінця ХV ст. люди з різних континентів взагалі не знали про існування один одного;

– раніше не існувало впливових світових організацій та міжнародних корпорацій, дії яких визначали б стан світової економіки, політики;

– до середини ХХ ст. можливості транспортних засобів були значно обмеженими, а засоби телекомунікації практично відсутніми.

Таким чином, всі ці новітні аспекти глобалізації визначаються транснаціоналізацією господарської діяльності, яка стала найважливішою домінантою розвитку світової економіки у ХХ столітті. Тому, враховуючи розглянуті вище визначення та чинники розвитку глобалізації, її еволюцію можна зобразити як послідовний перехід від одного етапу до іншого (рис. 2.3).

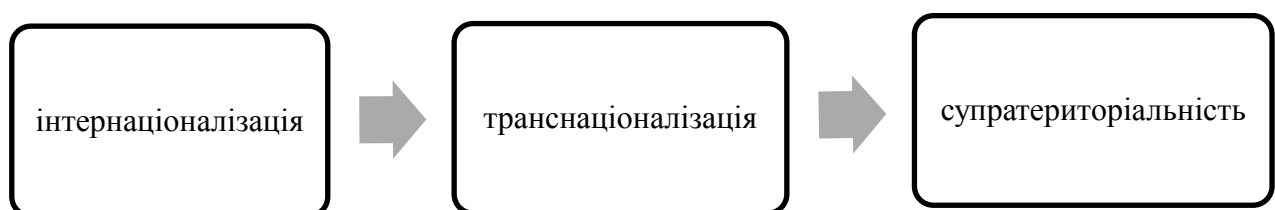

Рисунок 2.3 – Еволюція розвитку чинників глобалізації

Інтернаціоналізація як явище пов'язана із розвитком міжнародного поділу праці (МПП), який містив у собі два невіддільних один від одного аспекти. З

одного боку, розвивалися міжнародні економічні зв'язки і формувалося світове господарство. З іншого боку, у міру загального залучення господарських суб'єктів у міжнародний процес обміну й уніфікації правил цього обміну формувалися і консолідувалися територіальні економічні структури [20, с. 3]. Тобто інтернаціоналізація повинна була історично проявитися досить рано, по суті одночасно з появою перших чітко оформлених соціально-територіальних структур (міст, держав і т.п.) [21, с. 72]. Головна її функція – забезпечення стійких міжнародних зв'язків у реально існуючому світі.

Сучасним етапом глобалізації є транснаціоналізація світової економіки. Першим автором, що використовував термін «транснаціоналізація», був американець Т. Левітт, який глобалізацію визначив як злиття ринків окремих продуктів, вироблених великими транснаціональними корпораціями [22, с. 3]. Згодом інші автори, узявши цей термін на озброєння, використовували його для опису значно більш широких і різнобічних, неоднозначних і спірних процесів, що відбуваються у світовому господарстві.

Почавшись у період після Другої світової війни, транснаціоналізація на зламі тисячоліть переходить у свою завершальну стадію. Прискорення процесу транснаціоналізації світової економіки стало можливим не тільки завдяки розширенню діяльності ТНК з освоєння «чужих» територій, але і – масштабних заходів з лібералізації ринків та активізації діяльності наднаціональних організацій. Одним із чинників, що вплинув на процес прискорення транснаціоналізації та зняв перешкоди на шляху розширення глобалізації, став розпад світової системи соціалізму.

Наступний етап еволюції глобалізації – супратериторіальність – дозволяє, на думку Я. Шолте, дати зрозуміле і специфічне визначення глобалізації, оскільки поняття «супратериторіальності» (транссвітових чи транскордонних відносин) забезпечує можливість оцінити, «що є глобального в глобалізації». Він аргументує свої висновки так [23, с. 45-46]:

1. Немає потреби замінити «інтернаціоналізацію» поняттям «глобалізація» у тих випадках, коли розглядається зростання взаємодії і взаємозалежності між людьми в різних країнах. Процес інтернаціоналізації розвивався протягом сторіч і нічого нового з точки зору теорії не додає до характеристики поняття «глобалізація».

2. Те саме можна сказати і про зняття регуляторних і інших бар'єрів – ліберального дискурсу «вільної» торгівлі зовсім достатньо, щоб передати ці ідеї.

3. Поняття глобалізації як універсалізації також не забезпечує нового розуміння. Рух до універсалізації є довгостроковою тенденцією і також не додає нічого нового до поняття «глобалізація».

4. Розуміння глобалізації як вестернізації, яке, зокрема, розроблено в теорії «неоколоніалізму» і постколоніального імперіалізму, знову ж таки не додає нічого нового, чого не існувало в дискурсах колоніалізму, імперіалізму і «модернізації».

5. Важливе нове проникнення може бути отримане від підходу, який розглядає глобалізацію як зростання «супратериторіальності» або транссвітових (транскордонних) відносин між людьми. Цей підхід дозволяє аналізувати глибоко укорінені зміни в шляхах розуміння і вивчення суспільного

простору, оскільки поширення супратериторіальних зв'язків знаменує кінець «територіалізму», тобто ситуації, у якій суспільна географія є цілком територіальною.

Якщо таким чином розглядати проблему періодизації такого явища, як глобалізація, то, можливо, у світовій економіці взагалі не виникає нічого нового, оскільки супратериторіальність (транскордонність) – також результат тривалої еволюції світових суспільних відносин.

Однак з точки зору тенденцій і перспектив розвитку глобальної економіки теза відносно кінця «територіалізму» включає, на мою думку, новітній і, можливо, один із найважливіших для національних економік контекст. Утвердження супратериторіальності (транскордонності) може означати для національних держав фактичну втрату «можливості і/або здатності розпорядження територією і її ресурсами» [21, с. 12].

Уже сьогодні транскордонність пронизує буквально всю світову економіку: у фінансовій сфері – могутні транскордонні фінансові потоки; в інформаційній сфері – світова комп'ютерна мережа із величезною швидкістю передачі даних; у правовій сфері – перехід від міжнародного до корпоративного права; у соціальній сфері – різке зростання розриву між країнами, що володіють світовими багатствами («золотий мільярд»), і країнами «третього», «четвертого» і т.п. світу.

Після того як відбудеться перший прецедент політичного і правового закріплення практики реорганізації використання територій за допомогою поширення на них спеціалізованих глобальних (геоекономічних) просторів «глобалізація швидше за все стане незворотною і підійде до зміни ролі самого інституту держави» [21, с. 11-12]: якщо економічний, інформаційний, правовий, соціальний, політичний і культурний простір країни входить у відповідні глобальні простори, закономірно виникає питання, яким чином зможе держава виконувати її традиційні функції, коли такі простори усе більше виходять, поки що де-факто, а у майбутньому, можливо, і де-юре, з-під її контролю.

Тенденції глобалізації економіки визначаються різними чинниками: економічними, технологічними, політичними і культурними.

Економічний аспект – головний чинник розвитку усього процесу глобалізації. Глобалізація проявилась у всіх сферах суспільного життя: політичній, соціальній, військово-політичній, культурній, морально-етичній і т.д. Але ніде так яскраво гігантські зміни і глобальність не проявились, як у світовій економічній системі. «Головний феномен глобалізації, – на думку К. Ейка, – полягає в незаперечній капіталістичній експансії, у її завоюваннях і підпорядкуванні інших способів виробництва й обороту, а також у гегемонізації її цінностей у світовому масштабі. За всіма ознаками, розвиток капіталізму фактично перетворив світ в автономну систему виробництва і розподілу, єдиний ринок, використання якого веде до породження глобальної масової культури, що є результатом глобального маркетингу і постійного розвитку комунікативних технологій [24, с. 14].

Завдяки тиску економічних чинників ТНК, держави і регіональні інтеграційні об'єднання прагнуть до економічної активності поза своїми границями. Передумовами такої активності є лібералізація торгівлі, створення офшорних зон, фритредерська політика держав, усунення міжнародних бар'єрів

для інвестицій і т.д. Серед чинників, що сприяють глобалізації економіки, виділяються такі традиційні фактори: рух товарів між країнами і секторами економіки; рух послуг між країнами і секторами економіки; рух фінансового капіталу між країнами; пересування людей між країнами, викликане потребами здійснення економічних функцій; валютні операції на міжнародних валютних ринках; рух інтелектуальної продукції й ідей між дослідницькими і навчальними центрами, а також між ними і їх споживачами.

Технологічний аспект глобалізації. Технічними аспектами, що прискорили процеси глобалізації в останні десятиліття, є комп'ютери, телекомунікаційне устаткування, телекомунікаційна інфраструктура, інформаційні потоки, зростання швидкості пересування (наприклад, за допомогою реактивних літаків), поширення знань у результаті наукового або інших видів інтелектуального взаємообміну.

Виходячи із останнього, «багато фахівців сходяться у тому, що в основі процесів глобалізації лежать якісні, революційні зміни в техніко-технологічному, транспортно-комунікаційному, інформаційному базисі економіки і всього людського суспільства, супроводжувані усебічним використанням біо- і авіакосмічних технологій, ядерної енергії, досягнень в області штучного інтелекту» [22, с. 3]. Саме технологічний розвиток і утворення на його базі нового всесвітнього інформаційно-фінансового простору створили умови для вільного переміщення транснаціонального капіталу і переплетення мереж управлінських структур глобальних корпорацій і інформаційних зв'язків, матеріальним відображенням яких стала «всесвітня павутина» [25, с. 59].

Сучасні можливості процесів обробки, нагромадження і передачі інформації, що виникли у результаті злиття інформаційної і комунікаційної технологій – один із ключових аспектів глобалізації. Сьогодні передача інформації здійснюється практично невідкладно. Повідомлення про економічні можливості й угоди швидко передаються по усьому світу, що особливо характерно для подій на фондових біржах, валютних і товарних ринках, а також для наукових відкриттів і їхнього використання. Дані технології є своєрідним будівельним фундаментом глобалізації, багато в чому забезпечуючи виникнення і подальший розвиток інших тенденцій.

Узагальнюючи вищенаведені аргументи, можна стверджувати, що попередні стадії розвитку цивілізацій не мали глобального характеру, або універсалізація відбувалася лише в окремих аспектах життя суспільства, однак кожна з них допомогла людству наблизитися до розгортання глобалізації. Інакше кажучи глобалізація стала результатом дії цілої сукупності суб'єктивних та об'єктивних передумов, які з'явилися практично одночасно, та, на відміну від попередніх етапів, охопили усі сфери життя суспільства: економіку, політику, культуру, ідеологію, науку. Спираючись на погляди класичної школи глобалістики та враховуючи періодизацію глобалізації, нами були систематизовані її передумови (рис. 2.4).

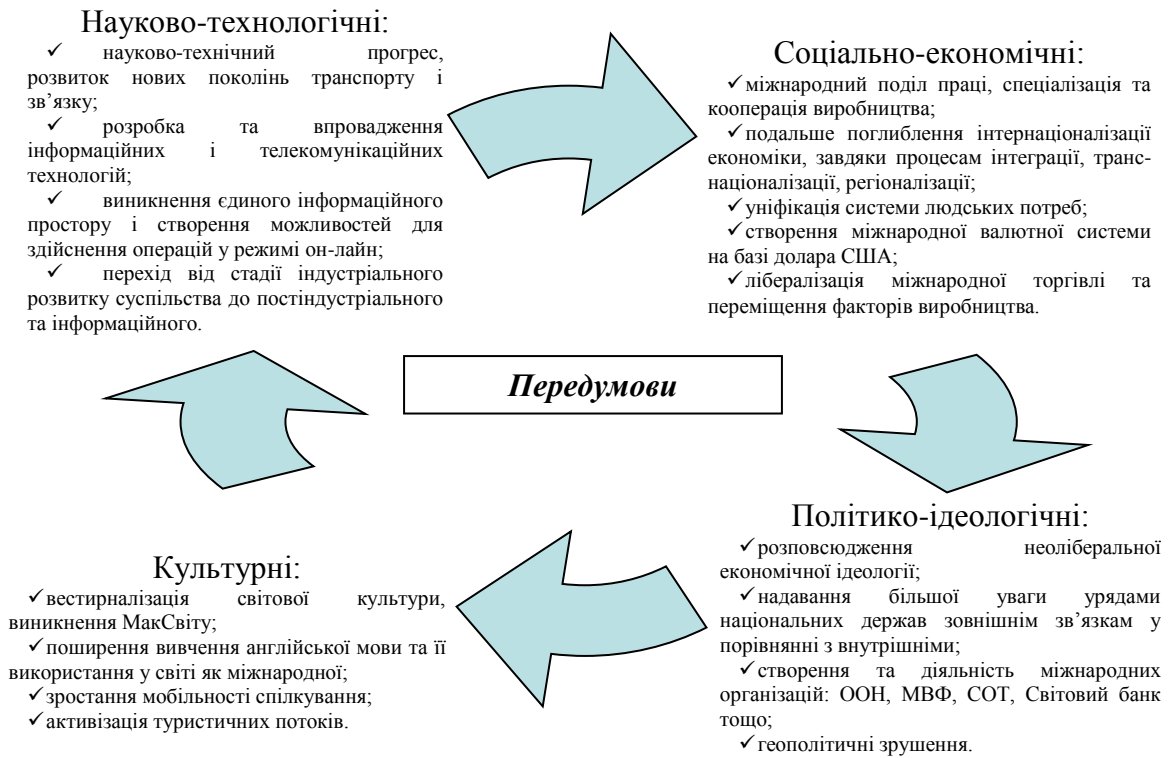

Рисунок 2.4 – Сукупність передумов глобалізації
Джерело: розроблено на основі [17-22]

Ця схема наочно демонструє, що всі передумови пов'язані між собою і глобалізація стала можливою лише завдяки їх одночасній появі.

Аналіз сутності глобалізації, її періодизації, передумов дозволив нам прийти до висновку, що цей процес поширювався по світу разом. Він буде ускладнюватися розмиванням, стиранням міждержавних кордонів, трансформацією світового співтовариства у відкриту цілісну систему взаємозв'язків та взаємозалежностей.

З'ясувавши сутність глобалізації, розкривши її періодизацію та окресливши умови, можна переходити до класифікації глобалізаційних чинників впливу на національну економіку.

Особливістю ж глобалізаційних чинників є те, що вони визначають розвиток зовнішнього середовища і, якщо розглядати конкретно національну економіку України, можуть лише частково контролюватися державою у межах проведення зовнішньоекономічної політики. У значній мірі остання група чинників визначається об'єктивними світогосподарськими процесами. Сам по собі «глобалізаційний чинник» як економічна категорія представляє будь-яку умову, рушійну силу, що призводить до розмивання та стирання кордонів у всіх сферах життя суспільства, до детериторизації суспільних відносин та можливого створення в майбутньому єдиного гомогенного світового порядку.

Для нашого дослідження важливою є і класифікація чинників за змістом. Ми виділяємо чинники науково-інформаційного, економічного, інституційного, політичного, соціального, культурного характеру та навколишнього середовища.

Що стосується глобалізаційних чинників, то один і той самий може мати одночасно і позитивний, і негативний вплив на розвиток національної економіки. Науково-інформаційні чинники з одного боку несуть в собі

позитивне забарвлення, оскільки сприяють поширенню та появі нових видів діяльності, підвищенню їх якості, спрощенню їх реалізації, з іншого, негативно впливають на традиційні види діяльності, стають засобом маніпуляції свідомістю громадян, негативно впливають на здоров'я населення.

Економічні чинники позитивно впливають на якість товарів та надання послуг, дозволяють виробникам знижувати їх собівартість та отримувати конкурентні переваги, однак в умовах глобалізації для суб'єктів малого й середнього бізнесу виникає загроза не витримати конкуренцію та збанкрутувати поряд з міжнародними сервісними корпораціями. Лібералізація в політиці та економіці з одного боку допомагає налагоджувати міжнародні господарські зв'язки, проникати на нові ринки збуту, з іншого невеликі країни вимушені поступатися власними інтересами заради отримання гідного статусу в світі.

Соціальні та культурні чинники глобалізації дозволяють людям з будь-якої країни світу реалізувати себе саме там, де їх навички та здібності будуть оцінені якнайкраще, з іншого боку країни втрачають висококваліфіковану робочу силу. Крім того, культурна глобалізація дозволяє людям більше вивчати про навколишній світ, традиції та звички різних народів, однак загрожує втраті національної самобутності, знищенню мов та культурних особливостей. Вільна міграція людей сприяє збільшенню реалізації послуг за межами країн і все більше видів послуг стають такими, якими можна торгувати на великих відстанях.

Глобалізаційні чинники навколишнього середовища дозволяють країнам узгоджено вирішувати глобальні проблеми, пов'язані зі зміною клімату, із забрудненням довкілля тощо. Перехід на засади зеленої економіки сприяє переорієнтації деяких видів послуг на більш безпечні екологічні технології, вимагає нових наукових розробок. Разом з тим глобалізація в певній мірі відповідає за поширення глобальних проблем. У своїй сукупності негативний вплив глобалізації нівелюється позитивним, особливо для економіки розвинутих країн, однак і країни що розвиваються можуть отримати додаткові переваги. З метою кількісної та якісної оцінки впливу чинників на розвиток національної країни представимо конкретні показники (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 – Класифікація глобалізаційних чинників, що впливають на розвиток національної економіки та показники їх оцінки

Змістові ознаки	Глобалізаційні чинники	Показники, які оцінюють вплив глобалізаційних чинників
Економічні	інтернаціоналізація; транснаціоналізація; економічна інтеграція; стан зовнішнього боргу	частка експорту й імпорту товарів та послуг у ВВП; частка прямих та портфельних інвестицій у ВВП; частка зовнішнього боргу у ВВП; середня тарифна ставка; частка податків на міжнародну торгівлю від поточних доходів, наявність прихованих бар'єрів для імпорту та обмеження операцій з капіталом.
Соціальні	втеча мізків; міжнародна міграція; зростання комунікації	частка нерезидентів у загальному населенні; обсяг міжнародних туристичних потоків; обсяги міжнародного телефонного трафіку та міжнародних листів.
Науково-	інформатизація;	кількість користувачів Інтернету, кабельного

інформаційні	комп'ютеризації	телебачення, радіоприймачів; частка експортованих та імпортованих періодичних видань у ВВП.
Культурні	гомогенізація потреб, смаків; вестирналізація	кількість ресторанів McDonald's; кількість магазинів Ikea; частка експорту та імпорту книжок у ВВП
Політичні	політична інтеграція; регіоналізація; участь у міжнародних організаціях та об'єднаннях	кількість посольств у країні; кількість міжнародних організацій, в яких країна є членом; участь у місіях Ради Безпеки ООН
Інституціональні	лібералізація; рівень конкурентоспроможності країни	індекс економічної свободи; індекс якості державного регулювання, верховенства права, контролю корупції
Навколишнього середовища	викиди забруднюючих речовин; перехід до зеленої економіки	викиди CO ₂ , SO ₂ тощо, якість води, втрата біорозмаїття, площа лісів, вилов риби, регулювання пестицидів у сільському господарстві, відсоток відновлюваної електрики в загальній виробленій електриці

Джерело: розроблено на основі [17-22]

Враховуючи вищенаведені суперечності впливу глобалізаційних чинників, наведений підхід до їх класифікації має певні переваги над іншими, оскільки передбачає можливість комплексного аналізу та оцінки їх впливу на розвиток національної економіки. Отже, викладені вище положення, які стосуються сутності, змісту, періодизації, передумов та чинників глобалізації, у наступних розділах будуть використовуватися для аналізу особливостей розвитку економіки України. Це дозволить окреслити проблеми, які породжуються глобалізацією та запропонувати шляхи стримування її негативних проявів.

2. Міжнародні компанії та їх роль в процесі глобалізації. Критерії належності корпорації до ТНК

Транснаціональні корпорації (ТНК) в даний час є провідними суб'єктами міжнародної господарської діяльності. Вони перетворили світову економіку в міжнародне виробництво, забезпечили розвиток НТП у всіх його напрямках: технічного рівня і якості продукції; ефективності виробництва; вдосконалення форм менеджменту, управління підприємствами. Вони діють через свої дочірні підприємства і філії в десятках країн світу за єдиною науково-виробничою та фінансовою стратегією [26].

У науковій економічній літературі єдиного поняття або чіткого визначення транснаціональної корпорації не існує. Одне з перших, якщо не найперше, є визначення багатонаціональної фірми, даної в 1960 році Ліенталем. Воно визначає ТНК як фірму, що діє більш ніж в одній країні. Проте, з самого початку виникнення ТНК учені не можуть прийти до спільної згоди з питання про кількість країн перебування ТНК, яке дозволило б кваліфікувати фірму як транснаціональну. Тому деякі вчені припустили, що для визначення ТНК цілком достатня наявність такого факту як діяльність фірми більш, ніж в одній країні [27].

ТНК – особлива форма організації господарської діяльності фірми, заснована на кооперації праці працівників підприємств, розташованих в різних країнах світу і об'єднаних єдиним титулом власності на засоби виробництва [27].

Найбільш вдалим є визначення ТНК, яке було визначене на конференції ООН із торгівлі та розвитку (ЮНКТАД). Згідно з яким, транснаціональні корпорації – це компанії з використанням переважно однонаціонального акціонерного капіталу, управлінського контролю та інтернаціональної сфери діяльності. ТНК організують головну компанію в країні базування і дочірні компанії, філії по всьому світу [28].

ТНК виникли під впливом цілого комплексу чинників, а саме:

- інтернаціоналізації виробництва і капіталу на основі розвитку продуктивних сил;
- експансії капіталу за кордоном, створення власних відділень;
- прагнення до отримання надприбутків;
- жорсткої конкуренції, що веде до концентрації виробництва і капіталу.

Конкретними причинами виникнення ТНК слід вважати їх економічну ефективність, обумовлену великими масштабами виробництва в багатьох галузях: отримання прибутку, зниження витрат виробництва, забезпечення доступу на зарубіжні ринки.

Зупинимося, на ознаках ТНК. ООН визначає такі:

- річний оборот (обсяг продажів) більше 1 млрд. дол.;
- наявність філій не менш ніж у 6 країнах;
- частка зарубіжних активів повинна складати 25–30% у загальній вартості всіх активів компанії;
- 1/5–1/3 всього обсягу обороту компанії повинна припадати на зовнішні операції, тобто реалізуватися за межами країни резиденції [29].

Виділяють такі ознаки ТНК [29]:

- фірма випускає та реалізовує продукцію більше ніж в одній країні – це сфера обігу.
- сфера виробництва – підприємства та філії розташовані в п'яти і більше країнах.
- власники є резидентами розвинених країн.

ТНК, притаманні такі риси:

- 1) Великі розміри пов'язані з галузевим виробництвом, зі збільшенням розмірів виробництва, зі збільшенням чисельності персоналу, що відбивається на концентрації влади, при існуванні меж делегування влади.
- 2) Володіння величезними матеріальним і фінансовим потенціалом;
- 3) ТНК є носіями передових досягнень в галузі науки та техніки;
- 4) Інтернаціональні у сфері функціонування та застосування капіталу;
- 5) Єдина система стратегій управління (передбачає централізацію влади і координацію діяльності підрозділу в глобальному масштабі, управління всесвітньої інтегрованої бізнес системою, інтенсивне переміщення між підрозділами капіталу і технологій, комплексну філософію бізнесу, сильну корпоративну структуру) [30].

Конкретними причинами виникнення ТНК слід вважати їх економічну ефективність, обумовлену великими масштабами виробництва в багатьох галузях: отримання прибутку, зниження витрат виробництва, забезпечення доступу на зарубіжні ринки.

Сьогодні ТНК перетворилися із суб'єктів на об'єкти міжнародної політики, активно беруть участь у всіх глобальних процесах, що відбуваються у світі. Транснаціональні корпорації, нарівні з промислово розвиненими країнами, широко проявляються в політиці, економіці, у фінансово-інвестиційній, інформаційній, науково-технічній, військовій, технологічній, екологічній сферах. У зовнішній політиці ТНК реалізують власну корпоративну дипломатію, а для успішного забезпечення внутрішньо-корпоративної політики створили свою, корпоративну ідеологію. Поруч із найбільшими державами, вони мають власні численні спецслужби.

Дії ТНК за характером та формами прояву у світовій політиці й економіці багато в чому збігаються з діяльністю держав, що дозволяє експертам якщо не ототожнювати їх, то принаймні заявляти про ідентичність дій та проявів ТНК і держав у глобальній політиці й економіці. Водночас низка дослідників вважає, що в перспективі ТНК зможуть стати домінуючою силою світового господарства, замінивши національні держави в ролі основних його об'єктів. Сьогодні провідну роль у глобальних процесах відіграють ТНК США, за характером та масштабами торгово-інвестиційної експансії випереджаючи промислові та фінансові компанії інших країн. Але цей розрив поступово скорочується за рахунок посилення позицій ТНК держав Західної Європи та Японії, а також появи транснаціональних корпорацій країн, що розвиваються.

Проаналізувавши критеріальні ознаки, перейдемо до розгляду видів ТНК. Усі транснаціональні корпорації можна поділити на інтернаціональні, багатанаціональні (мультинаціональні) й глобальні корпорації.

Інтернаціональні корпорації – це національні монополії з зарубіжними активами, діяльність яких виходить за межі однієї держави. Правовий режим ТНК передбачає ділову активність, здійснювану в різних країнах за допомогою створення в них зарубіжних філій у вигляді структурних підрозділів без юридичної самостійності і дочірніх компаній. Для інтернаціональних компаній характерний етноцентричний тип взаємовідносин. При ньому вище керівництво орієнтується на абсолютний пріоритет базової (материнської) фірми.

Багатонаціональні (мультинаціональні) корпорації (МНК) – це власне міжнародні корпорації, що об'єднують національні компанії ряду держав на виробничій та науково-технічній основі.

Для мультинаціональних корпорацій характерні поліцентричний тип взаємовідносин материнської та дочірніх компаній, тобто зовнішній ринок більш важливий сектор діяльності ТНК в порівнянні з внутрішнім ринком. У цих ТНК закордонні філії не стільки продають продукцію материнської компанії, скільки виробляють її на місці відповідно до потреб їх ринків. Цей вид ТНК характеризується достатньо високим рівнем децентралізації функцій управління, делегуванням повноважень дочірнім фірмам.

До глобальної корпорації відносять таку, яка інтегрує воєдино господарську діяльність, здійснювану в різних країнах. Подібна компанія проектує виріб або схему надання послуг стосовно певного сегмента світового

ринку або в різних країнах виробляє складові частини одного виробу. Ці ТНК є децентралізованою федерацією регіональних філіалів. Материнська компанія розглядає себе не як центр ТНК, а лише як одну з її частин [29].

Для ТНК характерна трирівнева організація: а) головна компанія; б) підконтрольні філії; в) конкретні підприємства.

Головна компанія, як правило, складається з холдингової та / або оперативної компанії.

Підконтрольні підрозділи пов'язані з головною компанією виробничими і технологічними відносинами, зокрема це:

1) Філії та відділення, які не мають юридичної і фінансової самостійності.

2) Дочірні акціонерні товариства, які є юридичними особами, зберігають певну незалежність у фінансово-господарській та дослідницькій діяльності, але частково або повністю належать за капіталом холдингу ТНК.

3) Конкретні підприємства – первинні ланки організаційної структури ТНК, що здійснюють виробничу, збутову, обслуговуючу, фінансово-кредитну та науково-дослідну діяльність [31].

Задля підтримки економічної ефективності можна виділити наступні джерела активізації діяльності ТНК:

– використання переваг володіння природними ресурсами, капіталом і знаннями, перед фірмами, які здійснюють свою підприємницьку діяльність в одній країні і задовольняють свої потреби в закордонних ресурсах лише за рахунок експортно-імпортних операцій;

– можливість оптимального розміщення своїх підприємств у різних країнах;

– можливість акумулювання капіталу в рамках всієї системи ТНК;

– використання у своїх цілях фінансових ресурсів усього світу;

– постійна інформованість про кон'юнктуру товарних, валютних і фінансових ринків у різних країнах, що дозволяє оперативно переводити потоки капіталів у країни, і водночас розподіляти фінансові ресурси з мінімальними ризиками;

– постійне вдосконалення раціональної організаційної структури, яка знаходиться під пильним контролем керівництва ТНК;

– досвід міжнародного менеджменту, в тому числі оптимальної організації виробництва і збуту, підтримка високої репутації фірми [30].

3. Транснаціональні компанії у процесах глобального руху капіталів

Внесок транснаціональних корпорацій у світовий бізнес багатозначний і має кілька рівнів. По-перше, вони є найактивнішими учасниками сучасної форми світового розподілу праці і конкуренції на міжнародному рівні. В межах певних держав вони конкурують із місцевими компаніями або іншими міжнародними компаніями за ринки сировини і збуту, а також за місцеві дотації та інші пільги.

ТНК мають вплив як на країни базування, так і на приймаючі країни. Більшість країн, що приймають на своїй території філії ТНК, схвалюють їх діяльність і навіть конкурують між собою, так як це забезпечує приплив ПП, утворення додаткових робочих місць, посилення внутрішньої торгівлі,

впровадження інновацій, випуск нових видів продукції. Розподіл основних інвесторів в Україну представлено в табл. 2.2.

Таблиця 2.2 – Основні інвестори в Україну в 2019 р.

Рейтинг	Країна	Проекти ПІІ (2016-2019 рр.)	Частка, %	Створено робочих місць, од
1	Кіпр	27	12	217
2	Нідерланди	26	12	733
3	Велика Британія	19	8	363
4	Німеччина	16	6	1755
5	Швейцарія	16	6	1905
6	Австрія	12	4	42
7	Віргінські острови	12	4	22
8	Франція	12	4	555
9	Російська федерація	11	3	151
	Інші	151	31	1256
	Усього	161	90	6999

Зазначимо, що ТНК присутні на всіх сегментах національного ринку, що звичайно покращує параметри національного конкурентного середовища, має позитивний вплив на мікро- та макроекономічну динаміку. Проте, проблема покращення інвестиційного клімату України і сьогодні не вирішена і залишається надзвичайно актуальною, оскільки поєднання інфляції зі скороченням ВВП викликає занепокоєння інвесторів з приводу ділових можливостей в Україні. Крім того, існують суттєві проблеми у сфері кредитування реального сектору економіки, загрозливих масштабів набувають корупція, складні митні процедури, затримки у поверненні ПД.

Українська економіка має привабливий характер для іноземних інвесторів через природно-сировинний потенціал, відносно дешеву робочу силу та високий технічний рівень підготовки спеціалістів. Безперечно, транснаціональні корпорації можуть модернізувати капіталомісткі виробництва, що дозволить покращити їх загальний технологічний рівень, збільшити конкурентні переваги на світових товарних ринках.

Варто акцентувати увагу на тому, що ТНК чинять тиск на політику приймаючих держав, втручаються в їх внутрішні справи, підкупають місцевих чиновників в інтересах отримання вигідних замовлень, податкових та пільг. Звідси випливає ряд проблем, таких як політичні скандали, корупція, податкові зловживання, спроби застосування в своїй діяльності законів і інших норм країн походження ТНК, відмова визнавати виключну юрисдикцію місцевих судів і т.д. Нерідко ТНК, маючи в своєму розпорядженні свої філії за кордоном, намагаються витіснити з ринку національних виробників аналогічного продукту з метою завоювання монопольних позицій і, як згодом з'ясувалося монопольних цін. Одним з головних інструментів ухилення від оподаткування ТНК є трансфертні ціни, що використовуються для переказу

прибутку і скорочення податків. Маючи в своєму розпорядженні свої філії і дочірні компанії за кордоном, ТНК, які займаються шкідливими виробництвами, часто вибирають країни, де немає жорстких вимог до охорони навколишнього середовища, а це призводить до її забруднення в приймаючих країнах.

Важливим виступає з'ясування наслідків розширення діяльності ТНК на національному ринку та виділення основних напрямів розвитку власних ТНК. Особливу увагу слід приділити питанням економічної безпеки, під якою розуміють стан національної економіки, що дає можливість задоволенню життєво важливих потреб країни в матеріальних благах, незалежно від виникнення у світовій економічній системі або всередині країни форс-мажорних обставин соціально-політичного, економічного або екологічного характеру. При цьому негативних економічних наслідків, на нашу думку, може бути більше, ніж переваг і не тільки для приймаючої країни, а й країни базування (табл. 2.3).

Таблиця 2.3 – Негативні наслідки діяльності ТНК.

Для країни базування	Для приймаючої країни
<ul style="list-style-type: none"> – Суперечності між інтернаціональним глобальним характером операцій ТНК і територіально обмеженою компетенцією держави. – Заборона інвестування в окремі галузі як результат державного регулювання у сфері іноземного інвестування. – Особливості умов інвестування (використання національних напівфабрикатів, навчання кадрів за своєю програмою, розширення експорту та виведення всієї продукції за кордон). – Наявність ризику конфіскації інвестицій – Корпоративна ідеологія ТНК (власні спецслужби і достатня кількість зброї). 	<ul style="list-style-type: none"> – Нав'язування компаніям приймаючої країни неперспективних напрямів у системі розподілу праці. – Маніпулювання цінами (з боку ТНК) з метою уникнення податків. – Розташування екологічно небезпечних виробництв та підприємств із застарілою технікою на території приймаючої країни. – Нестійкість інвестиційного процесу. – Зовнішній контроль з боку ТНК. – Тиск на органи влади з метою лобіювання своїх інтересів. – Під час кризи капітали ТНК концентруються в країні базування, щоб стабілізувати внутрішню ситуацію. – Виснаження природних ресурсів приймаючих країн.

Джерело: сформовано на основі [22-30].

До вищезазначеного можна додати, що іноземні інвестори найчастіше «захоплюють» найперспективніші та найбільш розвинуті сектори приймаючих країн і можуть нав'язувати національним підприємствам свої корпоративну культуру, небезпечні технології, екологічно небезпечні матеріали тощо. В багатьох країнах такі галузі, як металургія, транспорт, суднобудування, енергетика та телекомунікації, є закритими для іноземних інвесторів, тому що вони є основою національної економічної безпеки. Проте Україна дозволяє іноземним інвесторам увійти в ці галузі, що, може призвести до зростання залежності економіки країни від іноземних ТНК.

Аналізуючи роль ТНК у сучасному світогосподарському розвитку,

необхідно бути достатньо обережними в наданні оцінок кардинального емоційного забарвлення, на кшталт абсолютно негативна або надзвичайно позитивна, адже результуючий вектор руху залежить від сполучення та збалансування впливу різноманітних рушійних сил глобалізації економічного розвитку (Рис 2.5).

Рисунок 2.5 Сучасні рушійні сили глобалізації економічного розвитку

Міжнародно-правове регулювання діяльності транснаціональних корпорацій (ТНК) являє собою головним чином зворотне прагнення країн-імпортерів капіталів захистити національні інтереси держав і їх економіки від негативних сторін діяльності ТНК - найважливіших міжнародних інвесторів - і ввести цю діяльність в обмежувальні правові рамки.

Національні уряди завжди намагаються вплинути на поведінку ТНК. Основна проблема, що стоїть перед окремою країною полягає в тому, що в кожній країні виробляється лише частина операцій ТНК, і це в будь-якому випадку - чи ТНК є іноземною, чи вітчизняною. Таким чином, відокремлені спроби регулювання поведінки ТНК в великій мірі обмежені територіальним невідповідністю і нерозмірністю між приймаючою країною і ТНК.

Розуміння того факту, що відносини між ТНК і владними структурами держави є нерівними, призвело до потреби в міжнародному регулюванні ТНК, особливо в разі країн, що розвиваються.

Сферами діяльності ТНК, які привернули найбільшу увагу в спробах введення міжнародного регулювання, є:

- 1) Розкриття інформації про ТНК.
- 2) Питання оподаткування, особливо ті, які мають відношення до ухилення від сплати податків і політиці освіти трансфертних цін.
- 3) Захист зайнятості.
- 4) Відносини між адміністрацією ТНК і робочими в промисловості.
- 5) Антитрестовські (мають відношення до конкуренції) питання.

Були зроблені наступні спроби розробити міжнародні норми поведінки ТНК:

1. Орієнтири Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) для багатонаціональних підприємств, що увійшли в силу в 1976 р. Вони носять добровільний характер і відображають бажання урядів "багатих" країн

регулювати можливі ексцеси економічного (і соціального) поведінки ТНК, але в той же час підкреслюють сприятливий вплив з боку ТНК. Приписи ОЕСР зачіпають всі питання, перелічені вище.

2. Декларація Міжнародної організації праці (МОП) про принципи, що стосуються багатонаціональних підприємств, і соціальну поведінку (1977). Особлива увага в ній приділена питанням зайнятості і відносин між адміністрацією і робітниками в ТНК. Ця декларація також носить добровільний характер.

3. Норми поведінки для ТНК, розроблені ООН. Початковий проект норм був запропонований в 1982 р, але до сих пір він перебуває в процесі обговорень. Головний імпульс виходив від країн, що розвиваються. На додаток до питань, названих вище, норми ООН зачіпають також питання передачі технологій, етичних норм в угодах міжнародного бізнесу, питання політичного втручання ТНК у внутрішні справи країн і питання про повагу до національного суверенітету. Незважаючи на те що уряду країн, що розвиваються і профспілки хотіли, щоб норми ООН носили обов'язковий характер, вони фактично є добровільними.

4. Приписи ЄС по публікації звітності для дочірніх фірм ТНК. Підхід з боку Європейського союзу до регулювання ТНК націлений скоріше на створення особливих, що зв'язують заходів, ніж всебічних норм поведінки. Національні податкові відомства розробили процедури, які націлені, в особливості, на ухилення від сплати податків корпораціями і практику трансфертного ціноутворення.

Регулювання діяльності ТНК на рівні держави в країнах-реципієнтах (а саме до таких країн найчастіше можна віднести Україну) має щонайменше одну суттєву особливість. Якщо на міждержавному чи наддержавному рівні існує можливість контролю над усією транснаціональною компанією (хоча цей контроль і не є жорстким та в основному має рекомендаційний характер), то на державному рівні є можливість регулювати лише частину ТНК (або її материнську компанію, або її філії чи представництва). Тому в разі несприятливого для ТНК клімату всередині якоїсь країни вона завжди має можливість маневрувати своєю діяльністю за рахунок міжкраїнного перетоку капіталу та прибутків, що досить часто робить обмеженим та неефективним процес державного регулювання підприємств такого масштабу.

Дослідження показали, що застосування урядом сприятливої політики щодо материнських ТНК дозволяє країні вирішити такі проблеми:

- підвищення ефективності національного експорту;
- інтенсифікація взаємовигідного співробітництва з країнами-одержувачами інвестицій;
- забезпечення безперебійного постачання країни сировиною, кваліфікованою робочою силою та інноваційними технологіями;
- ефективне використання національними корпораціями своїх конкурентних переваг для досягнення конкурентоспроможності на міжнародному рівні;
- подолання (шляхом укладення спеціальних угод з урядом країни-реципієнта) бар'єрів для входу національних ТНК на ринок приймаючої країни;
- становлення регіональної кооперації в рамках країни базування і

стимулювання подальшого розвитку інвестування за кордон [32].

Позитивне вирішення вищезгаданих проблем буде сприяти більш інтенсивній інтеграції материнської країни у систему світового господарства та підвищенню її конкурентоспроможності на міжнародній арені.

Політику держави щодо материнських ТНК можна поділити на два види: політика щодо ТНК, які вже мають певний статус і визначеність у світовій економіці, та політика щодо підприємств, які потенційно можуть перетворитися на ТНК. Транснаціональні компанії, що завоювали певний статус, не потребують особливої опіки держави. Вони уже «працюють», використовуючи і виконуючи ту законодавчу базу, яка диктує їм «правила гри». Такі підприємства підпадають не тільки під регулювання окремої держави (законодавство країни базування ТНК), а і під міждержавне та наддержавне регулювання (регулювання закордонних філій).

Якщо підприємство уже є транснаціональною корпорацією, то до нього можливе використання політики рівновіддаленості. Між такими корпораціями і державою досягається угода про невтручання держави в компетенцію ТНК, а ТНК – в політику і управління країною. При цьому такі транснаціональні корпорації виконують усі норми, встановлені законодавством країни, а держава, у свою чергу, використовує прямі методи регулювання. Саме таке пряме регулювання потрібне у тому випадку, коли діяльність вітчизняної ТНК вступає у протиріччя з окремими нормами антимонопольного законодавства. Тоді потрібні адресні законодавчі рішення, які б зняли такі суперечності.

Внаслідок зростаючого впливу ТНК на економіку держав, стає все більш необхідною розробка системи заходів державного регулювання діяльності ТНК.

При розробці цих заходів необхідно враховувати, що окрема держава має можливість за допомогою законодавства і адміністративного регулювання впливати лише на частину ТНК, яка знаходиться в межах його кордонів. Це створює обмеженість правового впливу і знижує його ефективність, залишаючи ТНК широкий маневр для дій за межами країни.

Державне регулювання діяльності ТНК має особливу специфіку внаслідок особливостей економічної природи ТНК.

Першим питанням при взаємодії ТНК і держави є питання виділення ТНК як самостійного суб'єкта економічних відносин. Адже в дійсності в Україні більшість ТНК присутні у вигляді групи компаній різних юридичних форм від простих ТОВ до досить структурованих ПАТ. Все ж не можна однозначно сказати, є та чи інша компанія структурою ТНК або самостійним гравцем - оскільки активно використовуються довгі ланцюги засновників, які можуть бути проведені через офшорні компанії.

Багато урядів особливо в країнах третього світу, будучи зацікавленими в економічному розвитку своїх країн, прагнуть щось змінити їх галузеву спеціалізацію в світовому господарстві, або підвищити присвоєну частку від прибутків ТНК. Але останні, володіючи гігантської фінансової міццю, здатні боротися з замахами на свої доходи за допомогою силового тиску на країни, домовляючись з місцевими політиками і навіть фінансуючи змови проти «неугодних» урядів.

Держава повинна виступити тим інститутом, який забезпечить прозорість угод і створить механізми контролю над інвестиційними «притоками» і

«відтоками». Безумовно, кожна держава зацікавлена в припливі інвестицій та підвищення інвестиційної привабливості своєї країни. Роль держави в даному контексті полягає в тому, щоб створити умови для інвестування і забезпечити дотримання цих умов.

Сьогодні ТНК багато в чому перетворилися з об'єктів в суб'єкти міжнародної політики і беруть участь в глобальних процесах. Транснаціональні корпорації виявляють свій вплив в економіці, політиці, фінансово-інвестиційній, науково-технічній, інформаційній та ін. сферах поряд з промислово розвиненими країнами. У зовнішній політиці ТНК реалізують свою власну корпоративну дипломатію.

Внаслідок цього державне регулювання діяльності ТНК може виходити за рамки держави на міжнародний рівень для забезпечення правил гри з такими потужними економічними суб'єктами як ТНК. Державне регулювання міжнародного економічного і політичного поля може проявлятися в ініціюванні міжнародних конвенцій і правил для захисту національних економік.

З огляду на зацікавленість ТНК у політичному контролі над діяльністю держав, однією з форм державного регулювання їх діяльності повинно бути обмеження участі ТНК у внутрішній політичному житті країни, виражене в забороні фінансування партій і кандидатів з бюджетів корпорацій. Цей аспект набуває особливого значення для забезпечення і збереження інтересів держави, яке знаходиться в тісній взаємодії з ТНК.

Поряд з державним регулюванням діяльності корпорацій всередині своєї «рідної» країни, доцільно вжити заходів для забезпечення та просування інтересів ТНК в інших країнах, де розташовуються структурні підрозділи корпорацій. Так в Україні необхідно приділити значну увагу питанням розвитку вітчизняних ТНК, що виходять на міжнародні ринки, і сприяти формуванню сприятливого політичного і економічного поля для вітчизняних ТНК в інших країнах.

Створення національних кодексів для діяльності ТНК в рамках країни базування має також стати однією з функцій державного регулювання. Існування системи таких кодексів дозволило б забезпечити прозорість діяльності ТНК і обмежити негативні наслідки можливих економічних «маневрів» корпорацій.

Контрольні питання

1. Розкрийте причини і рушійні сили глобалізації світової економіки
2. Охарактеризуйте ознаки, що притаманні процесу глобалізації.
3. Проаналізуйте глобалізаційні чинники, що впливають на розвиток національної економіки та показники їх оцінки.
4. Назвіть критерії належності корпорації до ТНК.
5. Визначте структурні елементи міжнародних компаній.
6. Поясніть, у чому полягають функції материнської компанії.